

Pregledni rad
UDK 338.124.4(100)
330.36.01(100)
Primljeno: 9. travnja 2010.

Globalna ekonomska kriza i obnavljanje konsenzusa blagostanja

NEVEN CVETIĆANIN*

Sažetak

Tekst razmatra mogućnost reaktuelizacije ideje države blagostanja usled globalne ekonomske krize koja dovodi u pitanje neoliberalnu paradigmu. Tako se u tekstu najpre izlažu principi klasičnog modela države blagostanja, koja je bila realizovana u Evropi nakon Drugog svetskog rata. Potom se preispituje mogućnost da se neki od tih principa reaktuelizuju danas u vremenu svetske ekonomske krize kao i u postkriznom vremenu. Zaključuje se da je u situaciji krize potrebno obnoviti "konsenzus blagostanja" između umerene levice i umerene desnice, ne više na nacionalnom, već na globalnom nivou, kako bi se stvorila značajna politička i socijalna baza koja bi omogućila vođenje jedne složene postneoliberalne politike. Ipak, zaključuje se da se neoliberalna paradigma ne može napustiti naglo, i isključivo na nacionalnom nivou, u ime novog ekonomskog protekcionizma, jer bi to izazvalo porast nacionalnih antagonizama i ugrozilo bi globalnu stabilnost i mir. Stoga bi trebalo osmisliti novu ekonomsku paradigmu koja bi mogla harmonizovati nivo globalne politike sa onim nacionalnim. Rad zaključuje da je za osmišljavanje te nove paradigme potreban konsenzus umerene levice i umerene desnice, poput onoga koji su imale u klasičnoj državi blagostanja i kojim su uspele da odbrane političku stabilnost od svih avanturističkih političkih projekata.

Gljučne riječi: država blagostanja, reaktuelizacija, globalna ekonomska kriza, globalni konsenzus blagostanja, umerena levica, umerena desnica, pluralizam, nova ekonomska paradigma

Globalna ekonomska kriza, koja je upravo krajem ovog prvog desetleća 21. veka uzburkala mirno more političke i ekonomske predvidljivosti, postavila je mnoštvo teorijskih i praktičnih pitanja. Ona upućuje teoriju na preispitivanje socijalno-ekonomskih paradigmi kojima smo se služili u bliskoj prošlosti, a praksu na opreznost u delovanju, kako se za komplikovane probleme ne bi ponudila jednostavna reše-

* *Neven Cvetićanin*, znanstveni suradnik na Institutu društvenih nauka u Beogradu.

nja. Upravo je ta opasnost od *jednostavnih rešenja* možda i najveće iskušenje koje je globalna ekonomska kriza postavila pred teoretičare i delatnike, jer nas iskustvo prethodne velike ekonomske depresije iz tridesetih godina prošloga veka uči da takozvana “jednostavna rešenja” rezultiraju još komplikovanim posledicama. Zaista, *odgovori* na prošlovekovnu ekonomsku depresiju koje su dali nacional-socijalizam, fašizam ili komunizam,¹ a koji su u svojoj osnovi bili veoma *jednostavni*, rezultirali su širenjem krize iz ekonomske u političku oblast, da bi konačno rezultirali frontalnim političkim sukobima u vidu raznoraznih ratova (od svetskog do hladnog) i masovnih pogroma civilnog stanovništva (od holokausta do “arhipelaga gulaga”). Pitanje je vremena kada će se i u tekućoj globalnoj ekonomskoj recesiji ili nakon nje, kao posledica, ispoljiti slični primarni impulsi koji bi ponudili već viđena “jednostavna rešenja” sa već viđenim komplikovanim posledicama. Stoga je potrebno tematizovati aktuelnu krizu i staviti je u odnos spram različitih socijalno-ekonomskih paradigmi, kako bi se istražila mogućnost svake od poznatih socijalno-ekonomskih paradigmi da odgovori na zahteve koje kriza postavlja pred savremena društva.

Tekst koji je pred nama razmatra paradigmu tzv. *države blagostanja*² i pokušava da je dovede u odnos spram najnovije globalne ekonomske destabilizacije, te pokušava da istraži da li bi reaktuelizacija paradigme države blagostanja mogla biti blagorodna po prevazilaženje aktuelne globalne krize i po ublažavanje njenih posledica. Do svog predmeta rad je došao na tragu stava da je baš paradigma države blagostanja bila zaslužna za stabilizovanje ekonomskih i političkih prilika u Evropi nakon

¹ Iako su se komunizam i fašizam kao ideologije, gledano striktno hronološki, javili pre prošlovekovne ekonomske depresije, oni su produkt istih socioloških protivrečnosti zrelog građanskog društva, koje su dovele i do ekonomske depresije, pa se tako mogu smatrati preliminarnim reakcijama na samu permanentnu krizu građanskog društva koja će samo kulminirati sa ekonomskom depresijom. Stoga je sa ove tačke percepcije manje bitno da li su se komunizam i fašizam javili pre ili posle eksplicitnog trenutka u kojem će kriza kulminirati, koji je očitovan u velikoj depresiji, jer je jasno da su nastali iz same logike čitave permanentne krize poznoga građanskog društva, kao pokušaj da se ponude rešenja za njeno prevazilaženje. Nacional-socijalizam će za razliku od njih biti mnogo više vezan za sam trenutak kulminacije krize u ekonomskoj depresiji, no jednako će kao komunizam i fašizam biti vezan za čitavu logiku permanentne krize klasičnog građanskog društva, i jednako će kao i oni pokušati da ponudi izvesne odgovore na tu krizu. O krizi poznoga građanskoga društva nakon Prvog svetskog rata u: Hobsbawm (1994; 2009).

² Termin *država blagostanja* (*Welfare State*) ima svoje približne sinonime u terminima *socijalna država* (*Social State*) i *planska država* (*Planned State*). Tako razni teoretičari različitim terminima opisuju istu stvar. Najznačajniji radovi o državi blagostanja su – od novijih radova u formi čitanke sa različitim pristupima: Pierson, Castles (ur., 2000), kao i veoma koncizna i informativna studija: Gladstone (1999). Od starijih i klasičnih radova koji korespondiraju sa samim vremenom države blagostanja: Marsh (1970). Značajna i savremena studija napisana na nekom od južnoslovenskih jezika o ovoj temi je: Nedović (2005).

prošle velike ekonomske depresije,³ dok su se ostale paradigme kojima se pokušalo odgovoriti na ekonomsku depresiju, odnosno na kulminaciju protivrečnosti zrelog građanskog društva (komunistička, nacional-socijalistička, fašistička) pokazale kao izvorište novih problema i destabilizacija. Pored svega, paradigma države blagostanja je izabrana za predmet razmatranja upravo na tragu intuicije da za komplikovane probleme ne postoje jednostavna rešenja, budući da je sama ta paradigma veoma složena, pa čak ponekad i veoma heteronomna pojava, koja se ne može izraziti jednostavnom formulom i koja ostavlja mogućnost različitih primena u različitim miljeima i na različitim nivoima.⁴ No, upravo je ta složenost fenomena države blagostanja, kao i činjenica što u njenom konsenzusu učestvuju prilično heterogene sociološke grupacije,⁵ temelj uspeha ove paradigme u kriznim situacijama, u što smo se osvedočili u prošleme veku i čime bismo se možda mogli osvedočiti i u naše vreme.

Stoga će rad biti podeljen na dva dela. U prvome ćemo se baviti razmatranjem oblika klasične države blagostanja kakva se realizovala u evropskoj politici nakon Drugog svetskog rata, bivajući čvorišnom tačkom nove evropske ravnoteže. Potom ćemo se u drugom delu rada baviti poukama tog socijalno-ekonomskog oblika i pokušati istražiti koliko bi neki njegovi segmenti bili primenjivi u pokušajima saniranja posledica aktuelne ekonomske krize, ne bi li Evropa i svet ponovo pronašli svoju ravnotežu i kako se kriza iz ekonomske oblasti ne bi prenela u sferu političkih institucija, što bi nas dovelo pred velike neizvesnosti u pogledu globalnog mira i stabilnosti.

Klasična evropska država blagostanja će svoje “zvezdane trenutke” imati od kraja Drugog svetskog rata do sredine sedamdesetih godina 20. veka, kada će izgubiti svoj *ratio essendi*, budući da će njen primarni zadatak biti obavljen i da će sama postati zapreka produktivnom dinamizmu evropskog razvoja.⁶ No, u vremenu nakon Velikog rata ona se činila kao pravi medijum u kome je bilo moguće pomiriti različite zahteve post-ratnog društva, kao i različite socijalne grupacije, koje su i pored svih svojih različitosti ipak bile ratni saveznici i koje su sada htele svoj neformalni “ratni” konsenzus formalizovati i stabilizovati i u vremenu mira.

Tako institucionalni okvir države blagostanja konstituišu umerena desnica i umerena levica, te će se to njihovo institucionalno partnerstvo održati sve do današnjih dana Evropske Unije, čak i pošto se razgrade principi na kojima je počivala

³ Ovaj generalni stav se iznosi u zborniku radova sa naučnog skupa posvećenog analizi raznorodnih posledica države blagostanja koji su uredili Eisenstadt i Ahimeir 2000.

⁴ O različitim modelima države blagostanja koji su ponikli na različitim podnebljima i koji su proizašli iz različitih društveno-istorijskih tradicija u knjizi: Esping-Andersen (1990).

⁵ O državi blagostanja kao prilično heterogenoj pojavi i konsenzusu heterogenih društvenih grupacija u članku: Offe (2009).

⁶ O krizi i odumiranju države blagostanja od sredine 70-ih godina 20. veka u: Mishra (1984).

sama država blagostanja.⁷ Naime, država blagostanja uspeva da uvuče jedan deo levice u demokratsko-liberalnu igru i da time, slabeći poziciju revolucionarne levice, prednost da onoj reformističkoj.⁸ Takođe, država blagostanja uspeva, sve do svog postepenog odumiranja kasnih sedamdesetih godina, da umerenu desnicu učini socijalno odgovornom,⁹ što takođe slabi poziciju revolucionarne levice i njenih teza o nužnosti klasne borbe, čime se posredno slabi i pozicija revolucionarne (neo)fašističke desnice, koja bi tražila obračun sa avetima komunizma i socijalizma. Iako u državi blagostanja nije uspostavljen socijalizam, jer je njen institucionalni okvir u svojoj osnovi liberalno-demokratski, mnoge socijalističke ideje će biti u nju apsorbovane i prihvaćene od svih političkih grupacija – od socijaldemokrata do konzervativaca. Tako država blagostanja kao (post)građanska¹⁰ država uspeva da npr. sklopi pakt sa sindikatima koji time postaju deo (post)građanskog društva, čime istovremeno bivaju otrgnuti od revolucionarne levice koja je još uvek propovedala o radikalnoj i revolucionarnoj transformaciji postojećeg sistema.

Država blagostanja afirmiše *konsenzus* i *kompromis* kao metode rešavanja političkih problema¹¹ i time predstavlja idealan okvir u kome će različite ideologije konvergirati i u kome će post-ideološko doba u Evropi odmeniti vreme rigidnih ideologija. Zasluga za to svakako pripada stresu kroz koji je prošla Evropa u dva velika ratna sukoba, te je bilo posve prirodno da se posle tolikih napora, konflikata i neizvesnosti, stari kontinent okrene viziji stabilnosti i blagostanja. Zaista, država blagostanja biće ratno čedo¹² i na njenom primeru će se potvrditi dijalektičko pravilo po

⁷ O državi blagostanja obzirom na socijalne grupe koje je formiraju i na partnerstvo između umerene levice i umerene desnice u knjizi: Johnson (1987).

⁸ O podeli unutar levice na reformističku tj. umerenu socijaldemokratsku koja je učestvovala u stvaranju države blagostanja i ortodoksnu tj. revolucionarnu koja je bila žestoki kritičar države blagostanja kao truloga "klasnoga kompromisa" u knjigama: Gladstone (1999: 20-21, 37-40, 47-48, 55, 59) i Giddens (1998: 60-64, 70-73, 150).

⁹ O demohrišćanskoj desnici kao obliku umerene i socijalno odgovorne desnice koji je zaživeo nakon Drugog svetskog rata u kontinentalnom delu Evrope u knjizi: Van Kersbergen (1995). O socijalno odgovornom konzervativizmu koji je nakon Drugog svetskog rata bio prisutan na Britanskom ostrvu u knjizi: Raison (1990).

¹⁰ Termin (post)građanski koristimo kao oznaku činjenice da se period klasičnog evropskog građanskog društva koji je počeo sa Francuskom revolucijom završio sa Velikom depresijom, pojavom nacizma, fašizma i konačno Drugim svetskim ratom, nakon koga ćemo imati (post)građansko društvo u kome će stari principi građanskoga društva biti stavljeni u novi, postmoderni kontekst. O ovome u knjizi: Cvetičanin (2008: 415-463).

¹¹ O konsenzusu i kompromisu kao društveno-političkoj metodologiji države blagostanja u knjigama: Lowe (1990), Alcock (u: Marsh, 1979: 25-40).

¹² O tome kako je država blagostanja strukturno povezana sa ratom koji joj je prethodio i kako je zapravo iznikla iz tog rata u knjigama: Gladstone (1999: 21, 34-36), Smith (ur., 1986: 1), Giddens (1998: 136-138).

kome svaki sukob doveden do svog ekstrema prelazi u trajni mir, jednako kao što će i svaki mir doveden do svog ekstrema uzrokovati nove sukobe. Dijalektički posmatrano, Drugi svetski rat moći će se shvatiti kao neka vrsta bolne katarze klasičnog evropskog građanskog društva, koje je, opterećeno antagonizmima divljeg kapitalizma, odnosno nepromišljenog liberalizma, kroz ratnu destrukciju ušlo u svoju post-građansku fazu, u kojoj su napuštene mnoge protivrečnosti prethodnog perioda. Drugi svetski rat je sam sobom redefinisao ulogu države u politici i ekonomiji (Roberts, 2002: 615; Laker, 1999: 54) jer je, bez obzira da li se radi o staljinističkoj, fašističkoj ili nacističkoj diktaturi, ili pak o britanskom konceptu ratne vlade, uveo planiranu ekonomiju u kojoj učestvuje država, što se posredno odrazilo i na političke, kao i opštedruštvene odnose. Drugim rečima, prva žrtva Drugog svetskog rata bio je klasični liberalni koncept države kao “noćnog čuvara” privatnog vlasništva, koji će na neko vreme odumreti, ustupajući najpre mesto ratnoj državi, da bi u miru ona bila odmenjena, u jednom delu Evrope, konceptom države blagostanja, koja ima širu zonu odgovornosti od one liberalne. Zapravo, država blagostanja neće biti manje liberalna, već će ona zadržavajući liberalni institucionalni okvir izvršiti njegovu socijalnu nadogradnju,¹³ a to će joj biti moguće jer je i sama liberalna država u sebi implicirala nužnost stabilnog i čvrstog poretka, koji u tom slučaju pak nije imao bilo kakve ekonomske kompetencije, što se sada u državi blagostanja menja. Budući da je i sama liberalna država bila jaka, a ne slaba u institucionalnom smislu, to joj je i omogućilo transformaciju u državu blagostanja, u čijoj osnovi i dalje stoji neke “hobsovske” konstante. Stoga Slobodanka Nedović opravdano smatra da je država blagostanja nova etapa razvoja klasične liberalne pravne države, etapa koja se može označiti imenom socijalno-pravne države (Nedović, 2005: 14).

Ukoliko je savremena evropska država blagostanja, koja je stupila na istorijsku scenu tek posle Drugog svetskog rata, bila upravo čedo tog rata – makar u svojoj konkretnoj realizaciji – idejne osnove za njenu egzistenciju bile su postavljene još ranije. Njena direktna idejna inspiracija biće delo Otta von Bismarcka, odnosno njegov sistem socijalnih reformi u Nemačkoj poznat kao “pruski socijalizam”,¹⁴ a koji su mnogi teoretičari, različitih teorijskih orijentacija – od tzv. *welfare*-liberala, preko marksista, sve do socijaldemokrata, prepoznali kao daleku anticipaciju same države blagostanja (Mommsen, 1983: 133, 149; Zavadski, 1975: 16-20; Giddens, 1999: 110). Na Bismarcka će se upravo nadovezati čovek kome se pripisuje konkretno političko autorstvo nad državom blagostanja – lord William Henry Beveridge, koji, kako nam prenosi Giddens (*ibid.*), odlazi 1907. g. u Nemačku kako bi

¹³ O procesu “zidanja” zdanja države blagostanja i “nadgradnje” klasične liberalne države temeljno u čitanci: Goodin/Mitchell (ur., 2000; 1. tom *Expansion*).

¹⁴ O “bizmarkovskom” sistemu, o njegovom nastanku i o socijalnim reformama unutar njega u: Cvetićanin (2008: 259-267).

proučio sistem socijalnog osiguranja, koji je tamo postavio Bismarck. Bismarckov socijalni sistem će veoma uticati na ideje iznesene u Beveridgeovom čuvenom izveštaju¹⁵ koji je nastao tokom Drugog svetskog rata na podsticaj britanske koalicione vlade, koja je tragala za osnovama socijalne politike, koju je mislila da sprovede nakon rata, a koju je mislila da tokom rata ponudi Britancima kako bi u ratnoj borbi ustrajali i pobedili. Takozvani “Beveridgeov izveštaj” biće prvi zvanični politički dokument koji anticipira buduću posleratnu državu blagostanja, a u ekonomskom planu tog izveštaja koji se oslanjao na ideje Johna Maynarda Keynesa, biće vidljiva “ratna solidarnost” sve tri vodeće stranke – i laburista, i konzervativaca, i liberala – koje su posleratnu Britaniju videle kao socijalno odgovornu državu.

Samog Keynesa Giddens naziva “ekonomskim nadahnućem posleratnog konsenzusa blagostanja” i ističe da on “nije bio socijalist”, ali da je “neka stajališta ipak delio sa Marxom i socijalizmom” (Giddens, 1999: 17-19). Sa druge strane, po mišljenju nekih autora, Keynes je bio “u osnovi individualist”, a mešovitu privredu i tzv. “srednji put” u ekonomiji koji je, pored svega, smatrao liberalističkim, prihvatao je kao nužnost harmonizovanja samog liberalno-individualističkog poretka (Davidson, 2009: 30; Nedović, 2005: 18, fusnote 6 i 7). Kejnzijanci tako nisu levica, no to ne znači da su desnica u njenom klasičnom značenju, već su nosioci širokog građanskog centra koji možemo prepoznati kao tačku posleratnog konsenzusa blagostanja. Sam Keynes, kao što je poznato, nije hteo da se učlani u Laburističku partiju, bivajući svestan kao aristokrata sklon elitizmu svog poznatog “kruga sa Cambridgea”, da se tamo ipak okuplja neka druga klasa i da to nije za njega prirodni milje. Stoga možemo reći da Keynes ne zavešta državi blagostanja svoju teoriju iz ideološke pravovernosti (bilo socijalističke, bilo konzervativne), već iz čistog pragmatizma, uviđajući da je to neizbežno ako se želi očuvati socijalna harmonija i liberalno-demokratski poredak uopšte. Kao što je poznato, suština Keynesove ekonomske teorije (Kejnz, 1956) je u tome da je zadatak državne vlasti da upravlja tražnjom u tržišnoj ekonomiji, a ne da pusti tržište potpunoj spontanosti kao u klasičnom liberalizmu, ili pak da ga ukida totalnim planom kao u komunizmu.¹⁶

Pored Beveridgea i Keynesa, kao neke vrste socijal-liberala,¹⁷ kao koautora ideje države blagostanja u Britaniji treba pomenuti i Harolda Macmillana, soci-

¹⁵ Beveridge (1944); prevod: *Puna zaposlenost u slobodnom društvu – pregled od ser Vilijama Beveridža* (b. m.), New Statesman and Nation, 1944.

¹⁶ O konkretnoj ekonomiji države blagostanja koja se profilisala na kejnzijanskim premisama u knjizi: Barr (1998).

¹⁷ Beveridge je bio član Liberalne stranke koja je do tog vremena skoro u potpunosti izgubila konkretan politički uticaj, te joj je ostala samo uloga moralnog arbitra koju je ova stranka negovala još od Gladstoneovog vremena.

jalno-liberalnog konzervativca,¹⁸ koji je sa grupom konzervativnih intelektualaca krajem tridesetih godina (1938. g.) osmislio program socijalnih reformi koji je naslovljen kao *Srednji put* (*The Middle Way*). To će biti upravo onaj put kojim će stupati Britanija pod Macmillanovom premijerskom palicom nakon Drugog svetskog rata, a oko koga će konzervativci imati konsenzus sa laburistima. Poreklo tog konsenzusa je u govoru Winstona Churchilla pred parlamentom 29. XI 1944. dok je još trajao Drugi svetski rat, a u kome je Churchill najavio buduće posleratne ekonomsko-socijalne zakone i obavestio Donji dom da su ih prihvatile sve tri stranke – konzervativna, laburistička i liberalna. Dakle, ratna solidarnost izazvana otporima revolucionarnoj desnici oličenoj u Hitleru, biće temelj novog posleratnog bazičnog konsenzusa umerene desnice sa umerenom levicom, koji će biti pronađen u širokom (post)građanskom političkom centru. Taj centar će biti, da se poslužimo Macmillanovom sintagmom, *srednji put* između “liberalnog individualizma” i “komunističkog i fašističkog kolektivizma” te će to biti onaj put koji će trajno odrediti Evropu i njenu politiku – između ultraliberalne Amerike i kolektivističkog SSSR-a. No, ovaj centar će rascepiti samu evropsku levicu, jer su sa jedne strane bili oni, poput ortodoksnih marksista i komunista, koji su se protivili kompromisu sa “buržoaskim snagama”, dok je sa druge strane bila centristička levica, koja je zajedno sa umerenom (centrističkom) desnicom upravo konstituisala institucionalni prostor širokog post-građanskog centra. Koliko su te dve levice miljama međusobno udaljene, svedoči činjenica što će marksisti svoje leve kolege koje će paktirati sa (post)građanskom državom nazivati “socijaldemokratskom desnicom”, odričući im uopšte pravo da

¹⁸ Naime, britanski konzervativci počinju strukturalnu promenu krajem 20-ih godina 20. veka kada partija mutira od liberalne desnice ka jednom socijalno osjetljivom centru. Idejni tvorac ovih promena je Harold Macmillan koji promovira svoj program koji je smerao da promeni strukturu klasičnog tržišnog građanskog društva ka socijalno odgovornom (post)građanskom društvu, ne menjajući ipak predznak političkih i ekonomskih institucija. Macmillanov socijalno-ekonomski konzervativizam, koji će prihvatiti i Churchill, bio je prelazni stepen ka budućoj britanskoj “državi blagostanja” svedočeći kako britanski političari i njihov politički sistem ni jednu svoju tekovinu nisu odbacivali samo zato što je inicirana sa levice ili desnice, već imamo pozitivan primer kako se politička desnica, u nacionalnom interesu, nadovezuje na političku levicu i obrnuto. Ovako nastaje politika tzv. “srednjeg puta”, koju su promovisali konzervativci poput Macmillana, a koju u skorašnje vreme pod etiketom “trećeg puta” promovisu laburisti poput Blaira, Giddensa i Browna, koji su gotovo potpuno napustili socijalističke planove. Tako ćemo imati slučaj da je veoma slična politika promovisana jednom sa “desnice”, drugi put sa “levice”, i to uopšte neće biti protivprirodno, jer će i jedni i drugi nastupati pod širim okriljem političkog centra kao one tačke ravnotežnog konsenzusa uspostavljenog posle Drugog svetskog rata. Konačno, zanimljivo je Macmillanovo zapažanje, koje iznosi u svom čuvenom elaboratu, da bi ekstremni kapitalizam, rukovođen samo privatnim interesom, bez bilo kakvog uplitanja države i socijalne odgovornosti, već odavno rezultirao građanskim ratom. V. Macmillan, *The Middle Way: A Study of the Problem of Economic and Social Progress in a Free and Democratic Society*, u: *English Conservatism since the Restoration* (1990: 192-194).

koriste levi predznak. Tako sa marksističkih pozicija nastupa Sylwester Zawadzki koji kritički piše o ekonomsko-političkom kompromisu koji je postigla država blagostanja, dok će neki drugi autori “blagosloviti” državu blagostanja sa pozicija one druge, nemarksističke i autentično socijaldemokratske levice, poput britanskog sociologa Anthonya Giddensa i beogradske autorke Slobodanke Nedović.

Sama Nedovićeva zapaža u kakve kontroverze zapadaju i leвица i desnica u okviru države blagostanja, jer ćemo imati onu desnicu, koju možemo nazvati socijalno-liberalnom, koja je bila za ovaj okvir, dok ćemo imati i neoliberalnu desnicu koja je protiv njega, da bismo takođe i na levoj strani prostora imali ortodoksne marksiste, koji su protiv ovog okvira, kao i reformističke socijaldemokrate koji su za njega (Nedović, 2005: 15). Da stvari budu još komplikovanije, na desnoj strani prostora imaćemo revolucionarnu (neo)fašističku desnicu, koja uopšte odbacuje bilo kakav liberalno-demokratski okvir na kojem počiva sama država blagostanja, pa će tako revolucionarna desnica biti suprotstavljena i onoj socijalno-liberalnoj i onoj neoliberalnoj desnici. Sama država blagostanja počiva, po Nedovićevoj, na dva stuba, odnosno nju nose dve različite političke grupacije koje su napravile kompromis i ušle u politički konsenzus. Prva od njih je grupacija umerenih kolektivista, odnosno socijalnih liberala i socijal-liberalnih konzervativaca, gde spadaju pomenuti Beveridge, Keynes, Macmillan i donekle Winston Churchill, kojima možemo pridružiti još i Richarda “Raba” Butlera, te Iana Gilmoura.¹⁹ Drugu grupaciju, odnosno drugi stub države blagostanja čine posleratni laburisti u Britaniji, odnosno savremene posleratne socijaldemokratske partije na Kontinentu. Ove dve grupacije levog i desnog centra iz različitih razloga prihvataju okvir države blagostanja,²⁰ da bi konstituisale jedinstven institucionalni prostor. Taj institucionalni prostor će i pored različitih namera i motiva onih koji su ga konstituisali biti homogen i neće podlegati bilo kakvim velikim unutrašnjim trzavicama i protivrečnostima, te čak prilikom izdisaja nekih komponenti države blagostanja kasnih sedamdesetih godina, neće biti vidljivi bilo kakvi drastični socijalni potresi. Institucionalni okvir koji uspostavlja država blago-

¹⁹ Ovi britanski umereni kolektivisti analogni odgovor dobijaju u partijama građanske desnice na Kontinentu – od demohrišćanskih partija sve do socijalno-demokratskih partija umerenog tradicionalizma, ali vidne socijalne odgovornosti. Vidi: Van Kersbergen (1995) i Raison (1990).

²⁰ Umereni kolektivisti državu blagostanja prihvataju kao “nužno zlo” kojim se mogu preduprediti socijalne i političke krize ne menjajući temeljno ustrojstvo liberalno-demokratskog poretka, ali je prihvataju i kao zasluženu nagradu građanima koji su u ratu odbranili taj liberalno-demokratski poredak, te stoga zaslužuju njegovu socijalnu nadogradnju. Dok sa druge strane socijaldemokrate prihvataju državu blagostanja nadajući se da je ona početak mirnog i evolutivnog preobražaja ka socijalizmu, te će svojim odbacivanjem ideje revolucije i samim svojim pristupom omogućiti da opreka socijalizam-kapitalizam izbledi i da se relativizuje, pa će tako i oni vremenom postati iskreno lojalni liberalno-demokratskom poretku, stalno zahtevajući njegovu socijalnu nadogradnju.

stanja biće prvi sistem²¹ koji će zaživeti na području značajnog dela Evrope, a u kome zajednički i partnerski učestvuju (umerena) levica i (umerena) desnica – ne računajući ranije specifično britansko iskustvo parlamentarnog konsenzusa ili negativno iskustvo nemačke Vajmarske republike gde se bazični konsenzus umerene levice i desnice pokazao kao krhak i neodrživ.²² Za razliku od Vajmarske republike, koja između dva rata krahira i nestaje u nacionalsocijalističkom totalitarizmu koji uniformiše politički život, posleratna država blagostanja uspeva da primeni “vajmarski” model²³ u kome će politički partneri na nivou samog liberalno-demokratskog poretka biti i umereni socijalisti, tj. socijaldemokrate kao levi centar i umereni konzervativci u vidu desnog centra, a sve njihove političke razmirice se neće ticati osnovnih institucionalnih pravila igre, već samo tekuće dnevne politike. Biće to novi poredak post-građanskog konsenzusa²⁴ koji će se okupiti oko vrednosti širokog političkog centra, koji će imati svoju konzervativnu, kao i svoju reformističku varijantu.

Nakon svega možemo zaključiti da autorstvo nad državom blagostanja i njenim širokim postgrađanskim konsenzusom zajednički potpisuju socijal-liberali poput Keynesa i Beveridgea, socijal-liberalni konzervativci poput Macmillana i Churchilla, i socijaldemokrate poput fabijanaca, tj. laburističkih lidera poput Clementa

²¹ Nedovićeva ističe da država blagostanja nije samo naprosto oblik liberalno-demokratske države, već je ona *sistem* u punom značenju te reči koji počiva na “tri karakteristična obeležja” – mešovitoj privredi zasnovanoj na kejnzijanskoj politici, pluralističkoj (masovnoj) demokratiji i veoma razvijenom sistemu socijalne sigurnosti (Nedović, 2005: 13).

²² Prvu vladu posle kraja Prvog svetskog rata u Nemačkoj zajednički čine socijaldemokrate, katolički Centrum i demokrate koji su zajednički i inicirali donošenje Vajmarskog ustava, te će tako ove grupacije umerene levice i desnice biti nosioci sistema Vajmarske republike koji se pokazao kao nestabilan i neodrživ. Vidi: Roberts (2002: 505).

²³ Formiranje prvih posleratnih vlada u nekim evropskim državama svedoči o, ovaj put uspešnoj, primeni nemačkog vajmarskog modela. Tako će prvu posleratnu vladu u Italiji formirati De Gasperi, šef Katoličke partije, ali vlada će biti koaliciona, te će u njoj biti i komunisti i socijalisti. U Francuskoj je razumevanje umerene desnice i levice bilo uspostavljeno još u vreme kada su u Pokretu otpora saradivali degolisti i komunisti, pa prvu zvaničnu posleratnu vladu formira De Gaulle te će ona takođe biti koaliciona, pošto su u njoj i pripadnici degolističkog pokreta, socijalisti i komunisti. Slično će biti i u Austriji, Belgiji i Holandiji. Komunisti učestvuju u ovome konsenzusu samo na početku, neposredno nakon Drugog svetskog rata, kada su još bili pod uticajem ratnog savezništva sa umerenom desnicom, da bi uskoro, zbog novih hladnoratovskih odnosa i direktive iz Moskve, iz njega istupili ostavljajući socijalistima i socijaldemokratama kao umerenoj levlci da u njemu participiraju. Roberts (2002: 626, 628-629), Laker (1999: 475, 476, 481).

²⁴ Ovaj post-građanski konsenzus se desio samo tamo gde su to dozvolile okolnosti međunarodne politike, odnosno posleratne međunarodne nagodbe. Tako su neke države imale sreću da konstituišu ovakav post-građanski konsenzus, dok su druge prešle direktno iz nacionalsocijalističke okupacije u staljinistički totalitarizam. Tako su neke države zadržane unutar totalitarnog shvatanja politike, ne svojom krivicom (jer su neke od njih imale potencijal normalnog netotalitarnog razvoja), već spletom međunarodnih faktora.

Attleea. Slično kao u Britaniji biće i na Kontinentu, gde će se oko projekta države blagostanja okupiti široki (post)građanski centar, oličen u Francuskoj u degolističkom projektu Pete republike, a u Nemačkoj i Italiji u konsenzusu demohrišćana i socijalista, odnosno socijaldemokrata. Svi oni, i *levi i desni centristi*, sada će, pošto su se i levica i desnica udaljile od svojih klasičnih oblika proklamovanih u Francuskoj revoluciji, biti *nosioci postmodernih simulakruma levice, odnosno desnice*, što će im omogućiti susretanje u nekoj vrsti *srednjeg puta* koji je nudila država blagostanja. Ova logika *srednjeg puta* će veoma dobro opisivati postmodernu situaciju tzv. kraja ideologija, tj. svojevrsnu post-ideološku situaciju koja je stari kontinent nosila novim političkim razlikovanjima u odnosu na ona proistekla iz Francuske revolucije. Taj *srednji put* i postgrađanski konsenzus, u kome će u onim državama koje nisu bile pod gvozdenom zavesom učestvovati i konzervativci i liberali i socijalisti, dobro će biti opisan britanskom kovanicom “batskelizam”²⁵ (*Butskellism*), koja je nastala od kombinacije prezimena konzervativnog Macmillanovog ministra unutrašnjih poslova Butlera i prezimena tadašnjeg vođe laburističke partije Gaitskella. Navedena kovanica odlično opisuje veoma čudnovatu “idilu” između konzervativaca i laburista u posleratnoj Britaniji (i šire “idilu” konzervativaca i socijaldemokrata u čitavoj Evropi), koja će potrajati sve do kraja sedamdesetih godina, kada na scenu stupa nova tzv. neoliberalna desnica i odmenjuje onu socijalno-liberalnu.²⁶ No čak i tada, kada se raspada ekonomski konsenzus između (post)građanske levice i (post)građanske desnice, ne raspada se njihov politički bazični konsenzus o institucionalnom uređenju, pošto će i jedni i drugi (i umerena reformistička levica i neoliberalna desnica) ostati privrženici *političkog pluralizma* kao najvažnije političke posledice države blagostanja, odnosno parlamentarne demokratije, podele vlasti i konstitucionalizma, te će zaista biti retki oni koji će iskazivati suprotne stavove. No, konsenzus time neće postati opšti (što je verovatno i nemoguće, barem kada se radi o sporazumnom konsenzusu bez korištenja sile), pošto će izvan njega ostati one grupe na margini političkog polja koje će ostati zatvorene u svojim parcijalnim političkim naracijama – kao npr. komunisti,²⁷ anarhisti, (neo)fašisti i ostali kojima se struk-

²⁵ Nedović (2005: 56). Nedović smatra da opisani konsenzus predstavlja najavu vremena koje će posve za sobom ostaviti velike političke konflikte, dok mi smatramo da je taj konsenzus upravo dijalektički vezan za rat koji mu je prethodio, jer je Evropi nakon ekstremnih napora bio potreban predah. Jednako tako bismo mogli tvrditi da bi se iz nekog veoma dugog perioda mira i dekadencije koja bi iz tog perioda proizašla dijalektički mogao razviti neki novi veliki politički sukob. Rat i mir su tako samo etape na životnom putu nekog društva kod koga svako stanje dovedeno do svog ekstrema prelazi u svoju suprotnost.

²⁶ O stupanju na istorijsku pozornicu “nove” neoliberalne desnice i o njenoj demontaži države blagostanja u: Pierson (1994).

²⁷ Neomarksistički teoretičari neće hteti da učestvuju u opisanom konsenzusu te će poput John Savillea napadati državu blagostanja kao “ovovekovnu verziju viktorskih ideala samopo-

tura države blagostanja činila prekomplikovana i koji su nastavili da insistiraju na svojim "jednostavnim" ideološkim konstrukcijama. Nasuprot rigidnim ideološkim diskursima koji uvek računaju sa bitnim pojednostavljuvanjem stvarnosti, pa i sa čistim nasiljem nad činjenicama, država blagostanja je pokazala da je moguće uvažiti realne društvene antagonizme i na zadatku njihovog prevazilaženja angažovati različite socijalne grupacije. Tako nam je paradigma države blagostanja poučna upravo danas kada su socijalni antagonizmi unutar savremenih društava²⁸ ponovo toliki da iz sebe reprodukuju globalnu krizu, koja se, za sada, ispoljava kao ekonomska, u vidu postojeće recesije. Stoga nam u drugom delu našega rada valja razmotriti koje su moguće pouke koje nam paradigma države blagostanja može emitovati danas u situaciji u kojoj smo suočeni sa globalnom ekonomskom krizom.

Pri razmatranju reaktuelizacije ideje države blagostanja u svetlu postojeće globalne ekonomske krize pre svega treba reći da bi apsurdno bilo očekivati da država blagostanja može biti obnovljena u svojem klasičnom obliku,²⁹ budući da je reverzibilnost istorije nemoguća i jer bi tek takav pristup i sam predstavljao pad u zamku jednostavnih rešenja, koje ovaj rad pokušava da izbegne. Pored svega, čak i za vreme postojanja klasičnog modela države blagostanja, on nije bio potpuno isti u Britaniji, u odnosu na onaj u Nemačkoj ili u skandinavskim zemljama (Esping-Andersen, 1990), pa bi ishitreno bilo govoriti o jednom jedinstvenom socijalno-ekonomskom modelu, koji bi samo valjalo prizvati iz prošlosti i primeniti u savremenim kriznim okolnostima. Stoga bi ideju reaktuelizacije države blagostanja u okolnostima svetske globalne krize trebalo shvatiti, na početku njenog osmišljavanja, kao prostu konstataciju da postojeći model (neo)liberalnog kapitalizma očigledno, zbog realne situacije u svetskoj ekonomiji, mora da se menja i da se udalji od svoje neoliberalne verzije³⁰ ka jednoj kombinovanoj socijalno-tržišnoj varijanti, koja bi kao svoj uzor mogla imati upravo osnovne obrise ideje koja je realizovana unutar klasične

moći – država štedi za radničku klasu i prevodi tu štednju u socijalne službe"; vidi: Nedović (2005: 145).

²⁸ Savremena društva su po nekim teorijama podeljena po tzv. principu "ekonomskih klubova". Po teoriji "ekonomskih klubova" u globalizovanoj ekonomiji u kojoj su subjekti pokretljivi dolazi do stvaranja ekonomskih klubova tako što bogati teže da se odvoje od siromašnih, da se pomere od njih i da se približe bogatima, te je tako svet u kome živimo podeljen na oaze bogatih i uspešnih koje su uglavnom u centrima ili elitnim delovima svetskih metropolisa i na pustinju siromašnih koji su u zabačenim predgrađima. Buchanan (1965: 1-14).

²⁹ Relevantni radovi koji se idejom reaktuelizacije države blagostanja izražavaju stav da ona ne može biti obnovljena u svojem klasičnom obliku te da nam preostaje potraga za *novim modelom* države blagostanja koji će biti primeren vremenu u kojem živimo i okolnostima globalizovanih svetskih privreda. Vidi: Esping-Andersen (2002), Pierson (2001), Mishra (1999).

³⁰ Neki autori su, dalekovidno, još sredinom 90-ih godina 20. veka uočili zamor tzv. neoliberalne političko-ekonomske paradigme i govorili o vremenu "post-liberalizma", odnosno o vremenu

evropske države blagostanja. To je pre svega ideja *srednjeg puta* među ekstremnim idejnim koncepcijama, koje su, bez obzira da li dolaze sa ekstremne levice ili ekstremne desnice, sklone da apsolutizuju svoje postulate i isključe iz političko-ekonomske participacije određene, njima konkurentne socijalne grupe, za razliku od države blagostanja koja je svojim *pluralizmom* ohrabivala *participaciju* različitih socijalnih grupa u javnim poslovima i političko-ekonomskom odlučivanju. Takođe, ukoliko je klasična evropska država blagostanja, na vrhuncima svoje moći, predstavljala, da parafraziramo Macmillana,³¹ *srednji put* između kapitalizma i socijalizma, odnosno između individualizma i kolektivizma, onda nam je takav *srednji put* ponovo potreban danas kada su globalno i evropsko društvo suočeni sa značajnim socijalnim antagonizmima, koji iz sebe produkuju aktuelnu ekonomsku krizu.³² Dakle, reaktuelizacija ideje države blagostanja u postojećoj globalnoj ekonomskoj krizi značila bi, za početak, reaktuelizaciju ideje *srednjeg puta*, kao produktivne *sinteze tržišnih i regulatornih mehanizama*, uz ideju *pluralizma* i *konsenzusa* među različitim političkim i društvenim grupacijama, bez bilo kakve uniformnosti i totalitarnih prizvuka. Ta ideja, koja je već realizovana u klasičnoj evropskoj državi blagostanja, sada bi se realizovala na višem, *globalnom nivou*, jer je usled globalizacije nacionalnih privreda nemoguće ostati na nivou nacionalnih država, na kojem je realizovana klasična država blagostanja.

Naime, klasična država blagostanja i njena privreda je, kao što smo videli iz prvoga dela našega rada, dosada uspešno bila konstituisana samo na nivou pojedinačnih nacionalnih država poput Velike Britanije, Nemačke ili skandinavskih zemalja, gde je na mahove, zavisno od toga koja je politička grupacija opsluživala izvršnu vlast, uspešno funkcionisala. Sada je usled globalizovane svetske privrede 21. veka u kojoj su svi glavni ekonomski subjekti međusobno isprepleteni i povezani, ideju klasične države blagostanja, u svetlu postojeće globalne ekonomske krize, moguće preneti sa nacionalnih nivoa na onaj globalni, odnosno obnoviti ideju države blagostanja na novom, višem, *globalnom nivou*.³³ Ukoliko bi se ideja klasične države blagostanja prosto reprodukovala i obnovila isključivo na nacionalnim nivoima, moglo bi se desiti da nacionalne države sa neokejnzijanskom ekonomskom

“nakon liberalizma” koje će nastupiti kao sledeća etapa u razvoju globalnog sistema. Vidi: Gray (1996), Wallerstein (1995).

³¹ Macmillan, 1990: *The Middle Way: A Study of the Problem of Economic and Social Progress in a Free and Democratic Society*, u: *English Conservatism since the Restoration*, Unwin Hyman.

³² O velikom socijalnom antagonizmu na globalnom nivou između tzv. “globalnog centra” i “antiglobalističkih margina” u: Cvetičanin (2008: 521-587).

³³ O državi blagostanja u novom globalizovanom političkom i ekonomskom kontekstu u: Mishra (1999).

politikom uđu u začarani krug međusobnih optužbi za protekcionizam i za odbranu isključivo svoje nacionalne privrede čime bi globalna stabilnost i ravnoteža bile dodatno narušene. Jednako tako bi i najuticajnije članice globalne zajednice mogle da upadnu u značajne međusobne protivrečnosti ukoliko se svaka od njih koncentriše da u okolnostima globalnih ekonomskih potresa razmišlja isključivo o sopstvenim ekonomskim projekcijama i konjunkturama, izvan konteksta globalnih ekonomskih međuzavisnosti, jer se time ne bi dobio niz stabilizovanih nacionalnih “država blagostanja” u njihovom novom ruhu, već niz međusobno antagonizovanih država i privreda, koje bi bile pred velikim potencijalnim sporovima. Stoga, kao što je nekada proces konstituisanja klasičnih nacionalnih *država blagostanja* bio praćen, u vreme Churchilla, De Gaullea i Adenauera, procesom širih evropskih i globalnih ekonomsko-političkih integracija, kako se ne bi upalo u stare protivrečnosti koje su i dovele do svetskih ratova, tako bi i danas proces odstupanja od neoliberalnog političkog modela i inaugurisanja novog socijalno-tržišnog modela³⁴ mogao biti praćen koordinacijom na globalnom nivou između najuticajnijih članica međunarodne zajednice. Jedan od neospornih efekata neoliberalnog modela je što je on internacionalizovao politiku i spontano mirio protivrečnosti između nacionalnih “država blagostanja”, koje su se pokoravale internacionalnim tržišnim tokovima, ne arbitrirajući suviše često u tržišnoj utakmici, pa se tako spontano održavala “globalna zajednica interesa” i internacionalni domen zajedničke politike.³⁵ Taj internacionalni domen zajedničke politike je svrsishodno održati i prilikom napuštanja neoliberalnog ekonomskog modela, kako se ne bi otišlo u revolucionarnu i avanturističku dekonstrukciju same globalne ekonomije, i kako se ne bi upalo u još veće ekonomske protivrečnosti od onih koje i danas produkuju globalnu krizu. Stoga se umesto o obnavljanju klasične nacionalne države blagostanja, može govoriti o koordinisanju “globalne države blagostanja”, kao alternative globalnoj ekonomskoj anarhiji, koja bi, stihijski, kao u okolnostima najnovije svetske ekonomske krize, birala svoje žrtve i od koje ne bi bili sigurni ni veliki ni mali, ni razvijeni ni nerazvijeni.

Politikološki posmatrano, da bi došlo do jedne tako komplikovane globalne koordinacije, odnosno da bi se vodila jedna tako komplikovana politika koja bi sa jedne strane morala paziti na pojedinačne nacionalne ekonomije, a sa druge na globalne isprepletenosti i uslovljenosti čiji raspad bi doveo do još većih ekonomskih i političkih neizvesnosti, potrebno je da se uspostavi značajna *pluralistička* politička baza u vidu široke koalicije različitih političkih grupacija koje bi činile čitav taj projekat mogućim i održivim. Upravo u uspostavljanju te široke političke baze nam nekadašnja klasična država blagostanja može biti egzemplarna, mnogo više nego

³⁴ O postulatima same socijalno-tržišne privrede u: Hase/Šnajder/Vajgelt (2005).

³⁵ O transformaciji nacionalnih “država blagostanja” u sistem globalizovane (neo)liberalne ekonomije u knjizi: Esping-Andersen (1996).

u nekoj nekritičkoj i dogmatskoj primeni njenih, u našem vremenu ipak zastarelih, ekonomskih rešenja. Jednostavno govoreći, klasična država blagostanja može biti, u našem vremenu uzdrmane globalne ekonomije, odličan primer kako je moguće realizovati najširi društveni konsenzus između različitih socijalnih i političkih grupacija, koje bi pronalazeći minimalni zajednički imenioc, partnerski radile na prevazilaženju globalne ekonomske krize i na prevenciji novih potencijalnih kriza. Ovako dolazimo do same poente našeg rada koji je govorio o reaktuelizaciji ideje države blagostanja usled globalne ekonomske krize, pri čemu postaje jasno da nam je država blagostanja više egzemplar u pogledu njenog političko-društvenog *pluralizma* i *konsenzusa* koji je prethodio eksplicitnim ekonomskim rešenjima, negoli u pogledu samih tih rešenja.

Naime, u prikazu klasičnog oblika države blagostanja videli smo da je on produkt konsenzusa umerene levice i umerene desnice, koje su zajednički pristale da rade na osmišljavanju post-ratne privrede dolazeći do obostrano prihvatljivih ekonomsko-političkih rešenja, koja su se bazirala uglavnom na kejnzijanskom ekonomskom modelu i postulatima klasične pravne države, kojoj su, pak, pridodate i kompeticije u ekonomskoj oblasti. Konačan rezultat te formule, kao i celokupnog koncepta države blagostanja, bio je ravnomerni i stabilni ekonomski i institucionalni razvoj, kako pojedinačnih nacionalnih država uglavnom u tadašnjoj Evropi, tako i čitavog jedinstvenog prostora evropske politike i ekonomije. No, taj rezultat bio bi nemoguć i nedostižan, kao što bi bilo nemoguće da zaživi i sam model klasične evropske države blagostanja (bez obzira koliko rešenja tog modela bila kreativna i efikasna), da o tom modelu saglasnost nisu postigle umerena levica i umerena desnica, kao vodeće političke grupacije u takvoj posleratnoj zapadnoj Evropi. Iz prostog uvida da bilo kojoj politici, ekonomskoj ili klasičnoj, prethodi obezbeđivanje široke političke baze za njeno sprovođenje, dolazimo do zaključka da je nekadašnja država blagostanja bila uspešna, između ostalog, i zato što su je podržale značajne političke snage koje su se rasprostirale od umerene levice do umerene desnice. Jednako tako, pomenuti model države blagostanja bio je pokopan i blokiran kada više nije mogao da okupi oko sebe tu široku političku bazu, odnosno kada umerena desnica istupa iz konsenzusa blagostanja krajem sedamdesetih godina, da bi mesto socijalno-tržišne prihvatila neoliberalnu paradigmu (Pierson, 1994). No budući da je sada, sa tekućom globalnom ekonomskom krizom neoliberalna paradigma uzdrmana, što priznaju čak i pripadnici umerene, do juče neoliberalne, desnice, ponovo postaje aktuelno pitanje traženja širokog političkog konsenzusa kroz koji bi se različite političke i socijalne grupacije dogovorile o strategiji za prevazilaženje ekonomske recesije – na novom globalnom nivou.

Egzemplarni primer onih pripadnika umerene desnice koja je, koliko do juče bila neoliberalna, da bi danas odstupila od te paradigme, jeste francuski predsednik Nicolas Sarkozy, koji je napravio značajan zaokret u proklamovanim ekonomskim

gledištima, braneći od kraja 2008. godine koncept intervencije države u sektoru ekonomije i napuštajući neoliberalni koncept samoregulišućeg tržišta.³⁶ No Sarkozy je time upao u novu protivrečnost, te je optužen od svojih evropskih partnera za drugu krajnost prevelikog protekcionizma, kojim je pokušao zaštititi privredu sopstvene zemlje, na uštrb ostalih evropskih zemalja i na uštrb samog koncepta jedinstvenog i otvorenog evropskog tržišta kao samog temelja Evropske Unije.³⁷ Konačno, francuski predsednik se nakon kratkotrajnog pokušaja da reaktuelizacijom nekih principa države blagostanja sanira isključivo nacionalnu ekonomiju, okrenuo konsenzusu sa ostalim evropskim kolegama u traženju održivog socijalno-tržišnog rešenja za čitav prostor Evropske Unije, pa i šire, postajući sa nemačkom premijerkom Angelom Merkel i bivšim britanskim premijerom Gordonom Brownom glavnim zastupnikom ideje o novoj globalnoj ekonomskoj regulativi – koja bi napredovala malim koracima, od regulisanja bankarskih bonusa sve do inaugurisanja čitavog novog spleta ekonomskih pravila – a kojom bi se sanirala postojeća, i izbegle nove globalne ekonomske krize.³⁸ Iako je ideja o takvoj regulativi još u povojima i iako je ona još uvek daleko od ideje o nekoj koordinisanoj “globalnoj državi blagostanja”, rešenja koja se za sada predlažu od strane različitih nacionalnih vlada su rešenja iz klasičnog ekonomskog arsenala države blagostanja,³⁹ kojim se ne ukida slobodno tržište kapitala, cena i plata, ali mu se i pronalazi regulacija u onim segmentima koji predstavljaju “crnu rupu” celokupnog ekonomskog sistema. Možemo pretpostaviti da će ovakvih predloga koji se baziraju na ekonomskoj logici “države blagostanja”, a koji pretenduju ne samo na nacionalno već i na globalno važenje, biti sve više i upravo to je ono što zovemo reaktuelizacijom države blagostanja na novom, globalnom nivou, što je proces koji napreduje korak po korak, i koji ionako ne bi bilo moguće inaugurisati nekim političkim dekretom, pa makar iza njega stajali i veoma moćni politički akteri. Naprosto, upravo onako kako je nekada unutar Evrope

³⁶ O Sarkozyevom političko-ekonomskom zaokretu u članku: “Is Sarkozy a closet socialist?”, *The Economist*, 13. novembra 2008.

³⁷ O optužbama na račun Sarkozya u članku: *Sarkozy under fire in Europe for ‘protectionism’*, www.france24.com/en/20090206-sarkozy-under-fire-europe-protectionism

³⁸ “Brown, Merkel and Sarkozy call for curbs on excessive bank bonuses”, *Guardian*, 3. septembra 2009.

³⁹ Možda najočitiiji primer obnavljanja nekih rešenja klasične države blagostanja predstavlja odluka američkog predsednika Baraka Obame u januaru 2010. g. da zauzda Wall Street aktom koji neodoljivo podseća na akt koji je 1933. g. primenila Franklin D. Rooseveltova administracija u borbi sa Velikom ekonomskom depresijom (Glass-Steagall Act), a koji je predstavljao samo jednu od mera New Deal-a kao direktne idejne prethodnice konkretne države blagostanja koja će kasnije biti uspostavljena u Evropi. O Obaminom tzv. Glass-Steagallovom Aktu za 21. vek (Glass-Steagall Act for the 21st century) u članku: “Obama announces dramatic crackdown on Wall Street banks”, *Guardian*, 21. januara 2010.

zidana *Evropska Unija*, konstituisanjem *ad hoc* političkih i ekonomskih tela, koja su konačno dobila svoju krovnu organizaciju,⁴⁰ tako i sada, usled pouka izvučenih iz najnovije ekonomske recesije, na globalnom nivou možemo prisustvovati “zidanju” globalnog sistema ekonomske bezbednosti i prevencije, kao svojevrsne nove “globalne države blagostanja”.

Da bi takav alternativni i regulatorni ekonomski model za 21. vek na globalnom nivou zaista zaživeo, i da ne bi bio totalitaran i uniforman, celishodno je da se naporedo sa traženjem novih ekonomskih praksi i običaja na globalnom nivou, stvori i široka političko-ekonomska baza koja bi podržala jedan takav model. U tom smislu je potrebno obnoviti *konsenzus blagostanja* između različitih političkih grupacija, kao i, posmatrano u ekonomskim kategorijama, *istorijski kompromis* između rada i kapitala, koji je upravo karakterisao klasičnu državu blagostanja, te sve to nije više dostatno reaktuelizovati samo na nacionalnim, već i na globalnom nivou. Baš se u tom smislu može govoriti o reaktuelizaciji ideje države blagostanja, u smislu zazivanja novog *globalnog konsenzusa blagostanja* između umerene levice i umerene desnice, poput onoga koji su nekada imale na nacionalnim nivoima, a koji bi sada celishodno postale na globalnom nivou. U tom smislu je jedinstven strategijski nastup Sarkozya, Merkelove i Browna, kao političara koji pripadaju umerenoj desnici (Sarkozy, Merkelova) i umerenoj levisi (Brown), preteča tog *globalnog konsenzusa blagostanja* koji će se protezati s onu stranu ideologija i stvari posmatrati pragmatično i celishodno.⁴¹ Taj *globalni konsenzus blagostanja* još je vidljiviji u telima koja su i okupljena sa prvenstvenim zadatkom regulisanja i harmonizovanja globalne ekonomije, poput Grupe 20 (G20) koju sačinjavaju lideri, ministri finansija i guverneri centralnih banaka najuticajnijih država globalne zajednice, a koji, s onu stranu svih ideologija i svih razlika društveno-političkih sistema iz kojih dolaze, zajednički traže održiva rešenja na globalnom nivou.⁴² Organizacije, odnosno bolje rečeno, *ad hoc* politička tela poput G20, možemo pretpostaviti, predstavljaju prethodnicu institucionalizacije ovoga *globalnoga konsenzusa blagostanja* kao esencije buduće

⁴⁰ O procesu konstituisanja Evropske Unije korak po korak odozdo nagore u knjizi: McAllister (2007).

⁴¹ O mogućem novom konsenzusu blagostanja između umerene levice i umerene desnice govori i činjenica da je lider britanskih konzervativaca i sadašnji britanski premijer David Cameron, još u vremenu osmišljavanja sopstvenog izbornog programa pre eksplicitnog preuzimanja vođenja države, podržao američkog levo-liberalnog predsednika Obama u promociji pomenutog Glass-Steagallovog Akta za 21. vek i dodao da je potrebno inaugurisati sličnu regulaciju ne samo na nacionalnim, već i na globalnom nivou. O ovome u članku: “Obama plan to reduce banks’ risk-taking backed by UK Conservatives”, *Independent*, 25. januara 2010.

⁴² O osnovnim idejama i programima koji se razvijaju unutar Grupe 20 u pogledu harmonizovanja svetske ekonomije moguće se informisati iz više verzija tzv. *G-20 Work Programme*, sa različitih skupova ove organizacije, http://www.g20.org/pub_work_prog.aspx

“globalne države blagostanja”, koja verovatno neće predstavljati uniformisanu orvelovsku političku strukturu kojom će se dirigovati iz jednoga centra, već više neku vrstu permanentne *globalne kooperacije i koordinacije* između različitih centara sa nacionalnog, internacionalnog i supranacionalnog nivoa. To bi faktički bila *globalna kooperacija i koordinacija* između najuticajnijih nacionalnih centara globalne politike i ekonomije kao što su Kina, SAD, Rusija, Evropska Unija, Indija, Brazil itd., zatim najuticajnijih svetskih političko-ekonomskih foruma kao što su UN, Međunarodni monetarni fond (IMF), Svetska banka (WB), Svetska trgovinska organizacija (WTO) itd. i, konačno, najuticajnijih organizacija svetskog civilnog društva kao što su Greenpeace ili Jubilee 2000 na primer.⁴³ U tom smislu bi eventualno i nova “globalna država blagostanja”, kao svojevrsna *globalna kooperacija i koordinacija*, baš kao i klasična nacionalna država blagostanja, predstavljala *konsenzus* među različitim političkim grupacijama, te čak konsenzus među različitim političkim poretcima poput onih u Kini, SAD-u, Rusiji, Latinskoj Americi ili Evropskoj Uniji, te bi njen temelj bio u društvenom i političkom *pluralizmu* (tzv. *welfare pluralism*) (Johnson, 1987) kao onoj značajnoj tekovini klasične države blagostanja, koja pragmatično miri različite i međusobno heterogene interese. Naravno, sa tom razlikom što se u slučaju klasične države blagostanja radilo o jedinstvenoj političkoj strukturi i klasičnoj državi, dok se u slučaju “globalne države blagostanja”, koja možda polagano nastaje pred našim očima, radi samo o *globalnoj kooperaciji i koordinaciji* koja ne raspolaže jedinstvenim i striktnim institucionalnim aparatom i razvija se u *ad hoc* političkim i ekonomskim telima, baš kao što se nekada razvijala npr. Evropska Unija, koja je krenula od *ad hoc* političkih i ekonomskih tela koja su tek na kraju čitavog procesa dobila svoju konkretnu *sui generis* institucionalnu mrežu, nikad ranije viđenu u istoriji čovečanstva.

Bez obzira na buduće globalne tokove koji se ne mogu sa sigurnošću i apodiktički predvideti u jednom naučnom članku, ono što je bitno i što je ovaj rad pokušao da konstatuje, jest da je najnovija ekonomska globalna recesija potaknula jedan *novi smer* u globalnom političko-ekonomskom razvoju i da je taj *smer*, čije se posledice još ne mogu, zbog blizine fenomena, u potpunosti sagledati, inspirisan iskustvom klasične države blagostanja, koje je sada podignuto na novi, viši, globalni nivo. Naime, klasična država blagostanja je u ekonomiji kombinovala principe slobodnog tržišta sa nekim regulativnim mehanizmima, da bi u političkoj sferi počivala na konsenzusu veoma raznolikih političkih grupacija – uglavnom umerenih konzervativaca, umerenih liberala i umerenih socijalista. Nešto slično se dešava i danas, doduše ne u miljeu klasične države, već npr. u *ad hoc* globalnom političkom

⁴³ Nekoliko mogućih shema nove globalne koordinacije i kooperacije između različitih nacionalnih, internacionalnih i supranacionalnih subjekata su date u knjizi: Held/McGrew (2007: 140-141, 147, slike 7.1 i 7.2).

telu poput G20 u kome saraduju umereni konzervativci poput Putina, Sarkozya i Merkelove, umereni liberali poput Baraka Obame i umereni socijalisti poput brazilskog predsednika Luiza da Silve i kineskog predsednika Hua Jintaoa, te svi zajedno u bazičnom traženju *srednjega puta* između slobodne i regulisane globalne ekonomije, između principa slobodnog tržišta i mehanizama neophodne regulacije, kako bi se izbegle buduće ekonomske krize i kako bi se svet za njih dobro pripremio. Možemo reći da je svaka sličnost ovog novog *globalnog konsenzusa blagostanja* sa starim *konsenzusom blagostanja* iz klasične države blagostanja, verovatno namerana, jer međunarodna zajednica i glavni međunarodni akteri raspolažu širokim dijapazonom iskustava u saniranju ekonomskih kriza koje se periodično javljaju unutar savremene ekonomije – očigledno uvek na višem nivou,⁴⁴ te je značajan deo tih iskustava produkt klasične države blagostanja, a neka se od tih iskustava sada pokušavaju primeniti na novom, višem, globalnom nivou.

Spuštajući se sa opšteg nivoa analize globalnih tendencija u pogledu tzv. “konsenzusa blagostanja” na nivo evropske politike koji je bliži našim svakodnevnim empirijskim realnostima, možemo reći da je Evropa bila i ostala čuvar samog *konsenzualnog* ekonomskog i političkog modela, te nije slučajno što je klasična država blagostanja upravo na starome kontinentu živela svoje najslavnije doba. Samu strukturu značajnog broja evropskih država nakon Drugog svetskog rata, kao što smo videli u prvom delu našega rada, formirao je upravo konsenzus između umerene desnice i umerene levice, koji je uskoro postao održivi društveno-ekonomski “konsenzus blagostanja”. Tako je i danas, kao nekada – budući da su u današnjoj Evropi najuticajnije političke grupacije koje mogu da organizuju široku socijalnu bazu; grupacija umerene levice okupljena u *Socijalističkoj internacionali* i grupacija umerene desnice okupljena u *Evropskoj narodnoj partiji*⁴⁵ – potpuno jasno da bi upravo ove dve grupacije mogle biti temelj novog “konsenzusa blagostanja”, koji bi u uslovima globalizovanog svetskog društva sa periodičnim krizama, zapravo bio “konsenzus preživljavanja” našeg kontinenta i njegove stabilnosti.⁴⁶

⁴⁴ Najnovija pojava globalne ekonomske recesije potvrđuje tezu ruskog ekonomiste Nikolaja Kondratjeva o cikličnim ekonomskim krizama koje se ponavljaju gotovo u pravilnim intervalima i usled kojih dolazi do inovacija u postojećem ekonomskom modelu, te tako u krizama i njihovim sanacijama napreduje sama svetska ekonomija. Na sličnom tragu će kasnije razmišljati i Schumpeter. Kondratjew, *Die langen Wellen der Konjunktur* (1926: 573-609), Schumpeter, *Konjunkturzyklen. Eine theoretische, historische und statistische Analyse des kapitalistischen Prozesses* (1961).

⁴⁵ Ove dve grupacije imaju trenutno (sredinom 2010. g.) i najviše predstavnika u Evropskom parlamentu i iz njihovih redova je i najviše evropskih premijera i predsednika na nivou nacionalnih država, što govori o kontinentalnom, ali i nacionalnom uticaju ovih grupacija.

⁴⁶ No, treba ipak napomenuti da su za postojeće stanje krize, pored niza faktora, suodgovorne i umerena levica i umerena desnica, tj. i evropski socijaldemokrate i evropski konzervativci, jer

Najnovija globalna recesija, sa mogućim negativnim posledicama po Evropu i njeno stanovništvo, sugerira obrnuti put za umerenu levicu i umerenu desnicu od "neoliberalnog konsenzusa" koji su do nedavno imale, i navodi ih ka novom *konsenzusu blagostanja*. Tako bi u ovom novom, obrnutom *konsenzusu blagostanja* u odnosu na onaj "neoliberalni" koji je bio na snazi tri decenije, bilo celishodno da najpre umerena levica restaurira neke od principa socijalno-tržišne privrede viđene u klasičnoj državi blagostanja, poput masovnih infrastrukturnih projekata, progresivnog oporezivanja, efektivne socijalne politike i stimulisane tražnje, da bi se za njom potom povelala i umerena desnica, koja je, kao što smo videli na primeru francuskog predsednika Sarkozyja već odstupila od neoliberalnih postulata i pokazala fleksibilnost. Umerena desnica i umerena levica bi tako napustile *par excellence*

su u neposrednoj prošlosti bili rukovođeni više slepom birokratsko-tehnokratskom logikom negoli bilo kakvim dubinskim uvidima u društveno stanje širom kontinenta, te ih je upravo stoga globalna kriza zatekla nespemne. Možemo reći da su umerena levica i umerena desnica, upravo u godinama koje su sledile po njihovom odustajanju od klasičnog konsenzusa blagostanja koji je uspostavljen nakon Drugog svetskog rata, postale grupacije koje su se inertno smenjivale na vlasti u evropskoj politici, kako na nacionalnim nivoima, tako i na onom opšteevropskom, sledeći sličnu tehnokratsku političko-ekonomsku matricu. Najpre je umerena desnica odustala od klasičnog konsenzusa blagostanja napuštajući socijalno-tržišni ekonomski model u ime onoga neoliberalnoga, da bi se za njom onda povelala i umerena levica, potpuno pristajući na nova pravila igre i na istu tehnokratsku političko-ekonomsku matricu. Naime, dok su demohrišćanske i konzervativne partije, kao konkretni izdanci socijalno-liberalne desnice koja je bila aktuelna u prvim posleratnim decenijama, još i imale snažno izražen socijalni momenat, krajem sedamdesetih godina mnoge od njih se povinuju neoliberalnom talasu. Ovo će biti možda najbolje vidljivo u britanskoj Konzervativnoj stranci i u francuskom degolističkom pokretu koji se značajno udaljuju od onih konstanti koje su im postavili Churchill i De Gaulle, kada mesto živopisnih likova kojima su bila okružena ova dvojica državnika inicijativu i dominaciju u partijama post-građanske desnice preuzimaju tehnokrate koje će voleti da se nazivaju "novom desnicom". Britanski konzervativci će pod vođstvom Margaret Thatcher biti potpuno neoliberalno obojeni. Nešto slično poput Thatcherove u Britaniji, degolistima u Francuskoj uradiće Valéry Marie René Georges Giscard d'Estaing potpuno ih pomerajući ka neoliberalnom centru, sa veoma malo osećaja za društvenu solidarnost, ali sa mnogo iskrene brige za privredni rast. Stara socijalno-liberalna desnica, koja je inaugurisala posleratnu socijalno-tržišnu privredu, a koju su oličavali Churchill, Macmillan, De Gaulle, De Gasperi, Adenauer i još niz konzervativnih evropskih državnika iz perioda "konsenzusa blagostanja", sada će biti još samo istorijski relik, pošto će neoliberalne ideje preovladati u svim partijama post-građanske desnice širom Evrope.

Umerena levica u svoju tržišnu i pragmatičnu fazu ulazi sa tzv. "novim laburistima" Anthonyja "Tonyja" Blaira, za kojima će se povesti i niz kontinentalnih socijaldemokrata od Gerharda Schrödera do Lionela Jospina. Tako smo na kraju u evropskoj politici imali dve tehnokratski obojene političke grupacije umerene levice i umerene desnice, koje su umesto nekadašnjeg klasičnog "konsenzusa blagostanja", sada postigle novi "neoliberalni konsenzus", samo se neznatno razlikujući u svom pristajanju na nova pravila igre, koja su se uglavnom vrtela oko restriktivne socijalne politike, liberalnog oporezivanja, i forsiranja privrednog rasta sa poslovnim elitama kao glavnim nosiocima.

tehnokratsku matricu koja je bila osobenost njihovih upravljačkih praksa od Thatcherove do Blaira, te bi mogle da se vrate tradicijama kreativnih i nekonvencionalnih državnika, i sa leve i sa desnice, koji su konstituisali evropski klasični “konsenzus blagostanja” poput Churchilla, Atleya, Macmillana, De Gaullea, Adenauera, Brandta, i mnogih drugih koji su tvorili jedno “zlatno doba” Evrope. Upravo to “zlatno doba” starog kontinenta može postati uporišna referentna tačka u vremenu recesije i nakon njega, jer je poznato da u kriznim vremenima osim što će se tragati za budućim inovativnim rešenjima treba imati i uporište u nekom iskustvu prošlosti, kako se ne bi lebdelo u vazduhu. Uz realan uvid da se egzemplarna referentna prošlost ne može replicirati, jer istorija nije reverzibilna, ipak se moguće njome poslužiti kao celishodnim putokazom za autentičnu i novu potragu za odgovarajućim rešenjima.

U tom smislu je iskustvo klasične države blagostanja, prvenstveno u smislu uspostavljanja novog-starog *konsenzusa blagostanja* između različitih političko-ekonomskih grupacija i koordinacije *pluralizma* različitih interesa (*welfare pluralism*) poučno. Na ovim osnovama, pre svega, u pogledu društveno-političke metodologije, koja bi bila *konsenzualna* i koja ne bi pokušavala da uspostavi političku i društvenu uniformnost, već bi samo koordinisala realni politički i društveni pluralizam, moguće je vođenje jedne krizne i post-krizne politike, čiju je eksplicitnu ekonomsku paradigmu tek potrebno uobličiti.⁴⁷

U zaključku našega rada možemo napomenuti da smo u ovome istraživanju pokušali ispitati koje su političke i ekonomske tendencije inicirane globalnom ekonomskom krizom, sa kraja prvog desetleća 21. veka. Utvrdili smo da je usled te krize u probleme zapao do tada dominantni neoliberalni ekonomsko-politički model, koga su se odrekli čak i neki njegovi raniji praktični pobornici, poput francuskog predsednika Sarkozya. Takođe globalna ekonomska kriza je inicirala jedan *novi političko-ekonomski smer* u miljeu svetske ekonomije i politike, te je specifičnost tog *smera* reaktuelizacija *srednjeg puta* praktikovanog unutar klasične države blagostanja, koji se sada pokušava realizovati na novom, višem, globalnom nivou. Taj srednji put se kao svojevrsni *globalni konsenzus blagostanja* pokušava obnoviti preko novog konsenzusa i kooperacije među najuticajnijim članovima globalne zajednice koji su okupljeni u *ad hoc* političkim i ekonomskim telima (poput npr. G20) kao prethodnici buduće “globalne države blagostanja”. Ta “globalna država blagosta-

⁴⁷ Nešto od ove nove moguće ekonomske paradigme da se naslutiti kod nekih savremenih ekonomista koji su upravo i upozoravali na dolazak krize i na nedostatnost samog neoliberalnog ekonomskog modela, poput Nouriel Roubinina, koji bi možda mogao da postane “Keynes 21. veka”. No, o ovome je još rano suditi, jer nije potpuno jasno u kojem će se pravcu kriza razvijati. O ekonomskim projekcijama prof. Roubinina u: *Nouriel Roubini's Global EconoMonitor*, <http://www.rgemonitor.com/blog/roubini/>

nja” nije ništa više do *globalna kooperacija i koordinacija* između različitih političkih i socijalnih grupa, pa čak i između čitavih kulturnih krugova i civilizacija,⁴⁸ kao upravo taj novi političko-ekonomski *smer* potaknut globalnom ekonomskom krizom i njenim posledicama. Razvoj u pomenutom *smeru* je tek počeo, te se upravo u tom smislu može govoriti o reaktuelizaciji nekih principa države blagostanja na novom, višem, globalnom nivou. Kako će se ovaj razvoj završiti i koji stepen institucionalizacije pomenute *globalne kooperacije i koordinacije* će biti realizovan nije moguće prognozirati, jer je to izvan dometa naučnog istraživanja u ovome momentu. U ovome momentu moguće je govoriti samo o jednome *smeru*, odnosno samo o jednoj *tendenciji*, baš onako kako je o tome nekada govorio Kant,⁴⁹ ili nešto posle njega Schumpeter.⁵⁰ Ta *tendencija* u ovome momentu vodi ka reaktuelizaciji principa klasične države blagostanja na novom, globalnom nivou, te je naš rad pokušao da tu *tendenciju* detektuje i da je verodostojno opiše, ostavljajući po strani njene krajnje domete, koji su izvan dosega naučnog ispitivanja.

LITERATURA

- Alcock, Cliff, 1979: *The welfare state years: consensus and conflict*, u: *Introducing social policy* (ur. David C. Marsh), Routledge and Kegan Paul, London.
- Barr, Nicholas, 1998: *The economics of the welfare state*, Oxford University Press, Oxford.
- Beveridge, William Henry, 1944: *Full Employment in a Free Society: A Summary*, Allen und Unwin, London.
- Brown, Merkel and Sarkozy call for curbs on excessive bank bonuses, *Guardian*, 3. septembra 2009.

⁴⁸ Ovo je nova značajna tema koju je potrebno istražiti na kulturološkom nivou, jer je naš rad ograničio svoj predmet isključivo na sociološki i politikološki nivo.

⁴⁹ “... istorijski fakti samo pokazuju postojanje proste *tendencije* unutar ljudskoga roda kao celine.” “Is Human Race Continually Improving?” u: Kant (1991: 181; istakao N. C.).

⁵⁰ “Ono što je važno u svakom pokušaju društvenoga predviđanja nije ono *da* ili *ne* koje sabire činjenice i argumente što vode tom zaključku, već su važne same činjenice i argumenti. Oni sa drže sve ono što je u konačnom rezultatu znanstveno. Sve drugo nije znanost, nego proricanje. Analiza, svejedno ekonomska ili neka druga, nikada ne donosi više od iskaza o *tendencijama* koje postoje u proučavanom modelu. A one nam nikada ne kažu što *će* se dogoditi s tim modelom, nego samo što *bi* se dogodilo kad bi one nastavile delovati, kao što su delovale u vremenu obuhvaćenom našim promatranjem i ako se ne bi nametnuo ni jedan drugi činilac. ‘Neizbežnost’ ili ‘nužnost’ ne mogu nikada značiti više od ovoga” (Šumpeter, 1998; istakao N. C.).

- Buchanan, James M., 1965: An Economic Theory of Clubs, *Economica*, 32.
- Cvetičanin, Neven, 2008: *Epoha s one strane levice i desnice*, Službeni glasnik-Institut društvenih nauka, Beograd.
- Eisenstadt, Shmuel Noah i Ahimeir, Ora (ur.), 1985: *The Welfare state and its aftermath*, Croom Helm in association with the Jerusalem Institute for Israel Studies, London.
- Esping-Andersen, Gösta, 1990: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Polity Press, Princeton University Press.
- Esping-Andersen, Gösta, 1996: *Welfare states in transition: national adaptations in global economies*, Sage, London.
- Esping-Andersen, Gösta, 2002: *Why we need a new welfare state*, Oxford University Press, Oxford.
- Davidson, Paul, 2009: *John Maynard Keynes*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Giddens, Anthony, 1998: *Beyond Left and Right, The Future of Radical Politics*, Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony, 1999: *Treći put – obnova socijaldemokracije*, Politička kultura, Zagreb.
- Gladstone, David, 1999: *The Twentieth-Century Welfare State*, MacMillan Press, London.
- G-20 Work Programme, http://www.g20.org/pub_work_prog.aspx
- Goodin, Robert E. i Mitchell, Deborah (ur.), 2000: *The foundations of the welfare state*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Gray, John, 1996: *Post-liberalism, Studies in Political Thought*, Routledge, London and New York.
- Hase, Rolf H., Šnajder, Herman, Vajgelt, Klaus, 2005: *Leksikon socijalne tržišne privrede – ekonomska politika od A do Š*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd.
- Held, David i McGrew, Anthony, 2007: *Globalization, anti-globalization, beyond the great divide*, Polity Press, Cambridge.
- Hobsbawm, Eric J., 1994: *Age of extremes: the short twentieth century 1914-1991*, Michael Joseph, London (prijevod: *Doba ekstrema: kratko dvadeseto stoljeće 1914-1991*, Zagrebačka naklada, Zagreb, 2009).
- Is Sarkozy a closet socialist? *The Economist*, 13. novembra 2008.
- Johnson, Norman, 1987: *The welfare state in transition: the theory and practice of welfare pluralism*, Wheatsheaf, Brighton, 1987.
- Kant, Immanuel, 1991: Is Human Race Continually Improving?, u: *Immanuel Kant Political Writings*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kejnz, Džon Majnard, 1956: *Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*, Kultura, Beograd.
- Kersbergen, Kees Van, 1995: *Social Capitalism*, Routledge, London.

- Kondratjew, Nikolai D., 1926: Die langen Wellen der Konjunktur, u: *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* no. 56.
- Laker, Volter, 1999: *Istorija Evrope 1945. – 1992.*, Clio, Beograd.
- Lowe, Rodney, 1990: *The Second World War, consensus, and the foundation of the welfare state*, u: *20th century British history*, vol. 1, no. 2, London.
- McAllister, Richard, 2007: *European union: a historical and political survey*, Taylor and Francis, London.
- Macmillan, Harold, 1990: *The Middle Way: A Study of the Problem of Economic and Social Progress in a Free and Democratic Society*, u: *English Conservatism since the Restoration*, Unwin Hyman.
- Marsh, David Charles, 1970: *The welfare state*, Longman, Harlow, 1970.
- Mishra, Ramesh, 1984: *The welfare state in crisis: social thought and social change*, Wheatsheaf Books, Brighton.
- Mishra, Ramesh, 1999: *Globalization and the welfare state*, Cheltenham, Edward Elgar.
- Mommsen, Wolfgang J. i Mock, Wolfgang, 1983: *The emergence of the welfare state in Britain and Germany*, German Historical Institute, London.
- Nedović, Slobodanka, 2005: *Država blagostanja; ideje i politika*, CESID-CUPS, Beograd.
- Nouriel Roubini's *Global EconoMonitor*, <http://www.rgemonitor.com/blog/roubini/>
- Obama announces dramatic crackdown on Wall Street banks, *Guardian*, 21. januara 2010.
- Obama plan to reduce banks' risk-taking backed by UK Conservatives, *Independent*, 25. januara 2010.
- Offe, Claus, 2009: Some Contradictions of the Modern Welfare State, u: *The Welfare State Reader*, Polity Press, Cambridge.
- Pierson, Christopher i Castles, Francis G. (ur.), 2000: *The welfare state reader*, Polity Press in association with Blackwell Publishing, Cambridge.
- Pierson, Paul, 1994: *Dismantling the Welfare State: Reagan, Thatcher, and the politics of retrenchment*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Pierson, Paul, 2001: *The new politics of the welfare state*, Oxford University, Oxford.
- Raison, Timothy, 1990: *Tories and the Welfare state*, The Macmillan Press, London.
- Roberts, Džon M., 2002: *Evropa 1880 – 1945.*, Clio, Beograd.
- Sarkozy under fire in Europe for 'protectionism', www.france24.com/en/20090206-sarkozy-under-fire-europe-protectionism
- Schumpeter, Joseph A., 1961: *Konjunkturzyklen. Eine theoretische, historische und statistische Analyse des kapitalistischen Prozesses*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

- Šumpeter, Jozef A., 1998: *Kapitalizam, socijalizam, demokratija*, Plato, Beograd.
- Smith, Harold L., 1986: *War and Social Change: British Society in the Second World War*, Manchester University Press, Manchester.
- Wallerstein, Immanuel, 1995: *After liberalism*, The New Press, New York.
- Zavadski, Silvester, 1975: *Država blagostanja*, Radnička štampa, Beograd.

Neven Cvetićanin

GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND RENEWAL
OF WELFARE CONSENSUS

Summary

The text is discussing the possibility of Welfare State reactualization in the perspective of global economic crisis which endangers the neoliberal economic paradigm. First of all, the text represents the principles of the classic Welfare State model which was realized after the Second World War in Europe. The possibility of reactualization of some of these principles afterwards is investigated in the text. The essay comes to the conclusion that so called "Welfare Consensus" between moderated Left and moderated Right needs to be restored for creation of a large social basis which can enable one complex postneoliberal politics. This postneoliberal politics asks for a new economic paradigm, and this new paradigm can be founded only by a moderated Left and a moderated Right consensus, which was previously realized in the classic Welfare State as the defense against all adventurous political projects.

Keywords: welfare state, reactualization, global economic crisis, global welfare consensus, moderated Left, moderated Right, pluralism, new economic paradigm

Kontakt: **Neven Cvetićanin**, Institut društvenih nauka, Kraljice Natalije 45 (bivša: Narodnog fronta), 11000 Beograd. E-mail: nevencvetićanin@ptt.rs